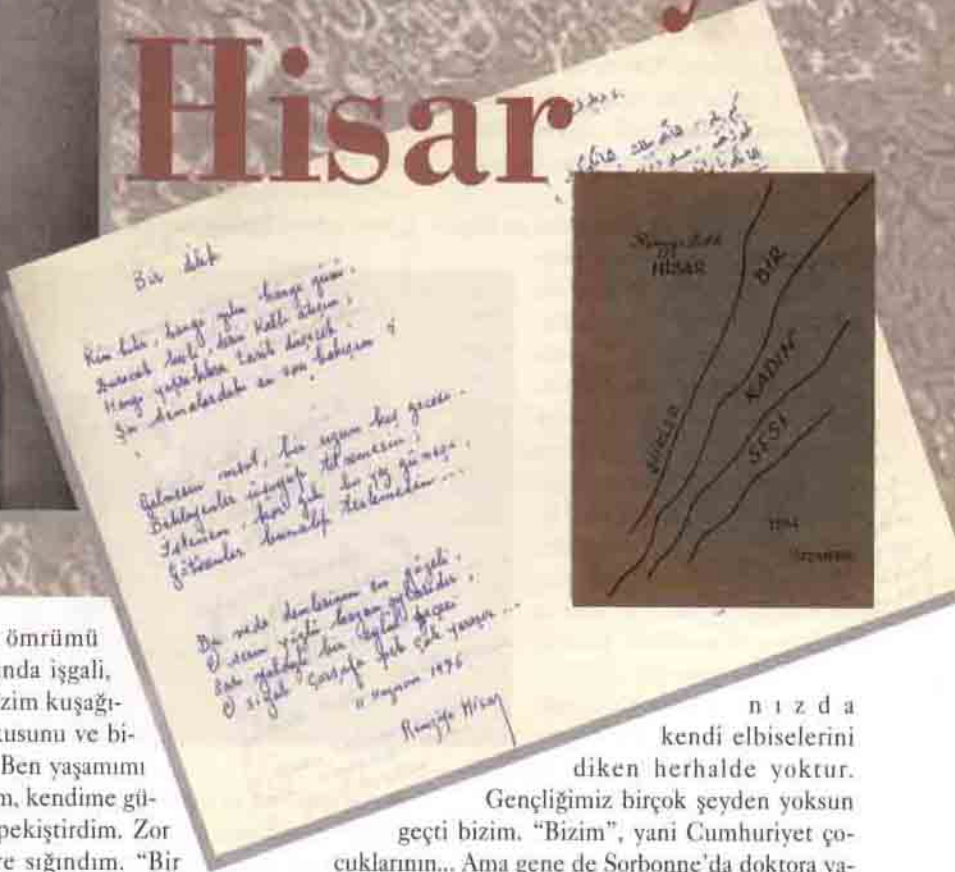

Bir "Çalığı" Öyküsü...
İlk Kadın Kimyacımız

Remziye Hisar

Bu metin, Prof. Dr. Remziye Hisar ile ölümünden beş yıl önce 1987'de, Sn. Ali Alpar'ın yaptığı görüşmelerin bant kayıtlarına ve aile arşivine dayanarak hazırlanmıştır. Bir devrin panoramasını veren bu yaşamı öyküleştiren, Sn. Remziye Hisar'ın kendi anlatımına sadık kalınmıştır.

"DOKSAN yıllık ömrümü özetlerken satıralarında işgali, Kurtuluş Savaşı'nı, bizim kuşağımızın bağımsızlık tutkusunu ve bilime inancını yazdım. Ben yaşamımı kendi ellerimle kurdum, kendime güvenimi her güçlükte pekiştirdim. Zor günlerim oldu, şiirlere sığındım. "Bir Kadın Sesi" size ulaşırsa, nakış gibi işlediğim gençliğimi kendinizinkiyle karşılaştırın. O zaman belki bizleri daha iyi anlarsınız. Biliyorum, dünyanız benim gibilerin dünyasına yabancı. Çoğunuz dört yıl aynı ayakkabıyla gezmemiştir, ara-

n ı z d a
kendi elbiselerini
diken herhalde yoktur.
Gençliğimiz birçok şeyden yoksun
geçti bizim. "Bizim", yani Cumhuriyet çocuklarının... Ama gene de Sorbonne'da doktora yapan ilk Türk kadını ben oldum. Üstelik Paris'te bir yandan okurken, bir yandan da çocuklarımı büyütüyordum. Şimdi, o yıllardaki fotoğraflarıma bakıyorum. Her biri ayrı bir hikaye anlatıyor. Çocuklarım... Oğlum Feza Gürsey'in 1992'deki ölümünden sonra ancak iki hafta yaşayabildim.

Feza'ya 7 Nisan 1937'de, 16. yaşgününde "Doğuşun" adını verdiğim şiirimde şöyle seslenmişim:

"O tesadüf denilen derbederin,
Ninelerden, dedelerden getirip,
Derelerden, tepelerden geçirip
senelerden beri beklettiği
Billur eseri,
Yedi Nisan da nihayet,
Sona erdi...
O gece,
O 'zaman' adlı garip kimyager,
En güzel şeyleri bir damlada verdi!"

Oğlu Feza Gürsey ile.

O garip kimyager, bu mücevher he-diyeyi benden geri alıverdi. O, dünyaca ünlü büyük bir fizikçiydi. Kızım Deha ise benim için, her zaman onbeş yaşın-daki haline ithaf ettiğim şürdeki gibi,

*"Mat, ela gözleri üzgün üzgün,
Koyu gür saçları büklüm büklüm,
Yavru kuşlar gibi ürkek, acemi,
Bu acııp, koca dünyayı süzen hisli
peri" oldu...*

Çocuklarım... Belki onlara gelme-den önce size kendimi anlatmalıydım. Beni, dünyaca ünlü fizikçimiz Feza Gürsey'in ve Milletlerarası Psikoloji Cemiyeti'nin tek Türk azası psikiyatrist Deha'nın annesi olarak tanımanızdan önce "ben" olarak tanımanızı isterim. Hikâyeme en başından başlayacağım..

Babam istihkam kaymakamlığından emekli merhum Salih Hulusi Bey, an-nem, 93 Harbi şehitlerinden erkanı harp miralay Alı Remzi Bey ve Hatice Refia hanımın kızı Ayşe Refia hanımdı. Eskiden taşraya giden zabıtlar tanıdık-ları yoksa, oralarda uzun seneler kalırlardı. Babam da, önce 7 sene Yemen'de, sonra da 10 sene Üsküp'te görev yap-tı. Ben babamın bu görevi sırasında 1902 yılında Üsküp'te doğdum, İstanbul'a, Meşrutiyet'in ilanından bir yıl sonra geldik. Etyemez mahallesinde büyük-annemin evine misafir olduk. Davut-paşa'daki İstanbul Nazperver Kalfa Mekteb-i İptidaisi'ne yazıldım. Üç se-nelik bu mektebi bir senede bitirdim ve ilk şehadetnamemi oradan aldım. Dokuz yaşındaydım. Sonra babam Kavaklar'a tayin oldu, ancak Kavak'ta okul yoktu o yıllarda. Annem de beni vapur-la Sarıyer'e göndermeye razı olmadığından Anadolu Hisarı'na taşındık. Burada İttihat Terakki Mektebi'ne kaydoldum. Çocukluğumdan beri biraz hırslıydım. Bu okulda mektep müdürünün yeğeni-ni benim yerime birinci yapmalarına kı-zıp, Emirgan İnas Rüştiyesi'ne geçtim. Emirgan Rüştiyesi'nde Lutfiye Nigâr isminde bir Türkçe hocamız vardı. Fev-kalade iyi bir hocaydı. Türkçe diye ne öğrendimse bu hocamdan öğrendim. Bir süre sonra İstanbul Darülmualli-matı'na tayin olunca onun arkasından ben de o mektebe gittim. Ailem beni leyli vermeye razı olmadığı için, her gün Anadolu Hisarı'ndan Çapa'ya gidiyordum. Fakat o sırada yollar çok bozuk, otobüsler sarsıntılı idi. Bu uzun ve zor yolculuklara ancak bir ay dayanabildim, sürekli burnum kanamaya başladı.

Doktor tahsilime de-
vam etmeme engel
oldu. Okumayı
çok sevdiğim için
evde durmadan
ağlıyordum. So-
nunda annem
beni leyli ver-
meye razı olur
göründü. Gizli
gizli "Leyli ola-
caklardan kefalet
isterler, biz de
kefil bulamadık
der, böylelikle onu
vazgeçiririz" diye
düşündüğünü sonrala-
rı öğrendim. Mektebe
gittik, sene başı idi. Müdi-
re Hanıma "Ben leyli okumak
istiyorum" dedim. Kendisi bana ke-
fil olmayı kabul edince, annemin plan-
ları boşa çıkmış oldu! Böylece Darül-
muallimat'a girdim. Orada beş yıl oku-
dum. 15 Temmuz 1919'da, bu okulun
Darülfünun'a hazırlamak üzere oluştu-
rulmuş iki sınıflık bölümünden birinci-
likle mezun oldum.

Darülmualli-mat'taki fen derslerim
çok zayıftı. Birinci sınıfta Yusuf Ragıp
adında çok iyi bir fen öğretmenimiz
vardı. Bir gün müfettişle tartışıp, istifa
edince fen dersleri uzun zaman boş kal-
dı. Fizik ve kimya derslerimiz iki sene
boş geçti diyebilirim. Son yıllarımızda
tayin edilen doktor Sabri Bey, görevine
çok bağlı olmakla beraber ayrıntılarda
boğulan bir öğretmendi. Mesela bir be-
yin hüeresini bir ayda anlatırdı. Mate-
matik derslerimiz ise çok iyiydi. Sonra-
dan Sivas Mebusu olan Rahmi Bey gayet
iyi bir matematik hocasıydı. Ben
matematikte sınıfın
iyilerindendim. İyi
öğrenciler küçük sını-
flara geometri ve
hesap dersi verirler-
di. Ben de bu ders-
leri verirdim. Bir
misafir geldiğinde
iki üç kere sınava
girdiğimi bilirim.
Okuluma beni el
üstünde tutarlardı.
Mezun olduktan
sonra da Darülfün-
un'un Kimya Şu-
besine yazıldım.
Neden Kimya Şu-

besi dersiniz,
fen derslerinde
kanunlarda ol-
sun, buluşlar-
da olsun hep
yabancı isim-
ler görmek
beni kahred-
diyordu. Fen alanın-
da bir tek
Türk ismi
görememenin
ezikliğini, bu
daldaki başarılı
olursam gidere-
bilirim sanıyo-
dum. Çocukluk iş-
te... Kimya Şubesinde
hiç hanım öğretmen yok-
tu. Öğrenci olarak biz ise, sınıf-
ta üç hanımdık. Erkekleri görmüyorduk
ama, onlar epeyce kalabalıktı. Kızlara
ayrı saatte ders verirlerdi. Anorganik
kimyaya Ligor Bey gelirdi. Laboratuva-
ra asistan Zihni Bey girerdi. İki ay kadar
Kimya Şubesine devam etmişim ki,
benimle evlenmek isteyen taliplerim
çıktı. Hepsini reddediyor, "Ben evlen-
meyeceğim, okuyacağım" diyordum.
Annem beni hiç zorlamıyordu, ama ba-
bam bir gün "Bana bak kızım, sen ba-
ron kızı değilsin; Ben ölünce ne yap-
caksın? Evlenmeye mecbursun, taliple-
rinden birini seç!" deyince çok üzül-
düm. O sıkıntıyla okula gittim. Okulda
arkadaşlarım bana müdür beyle beraber
Bakü'ye öğretmenlik yapmaya gidecek-
lerini söylediler. Öğretmen lafı yok o
zamanlar aslında, Bakü Darülmualli-ma-
tı'na "Muallime" olmaya gidiyorlarmış.
Öyle dediler...

Paris, Genel Kimya Laboratuvarı 1926.

Bakü kelimesini ilk defa duyuyordum. Nerede olduğunu sordum. Yeni bir Türk devleti olan Azerbaycan'ın merkezi olduğunu, çok modern, güzel bir şehir olduğunu anlattılar. "Biz bütün sınıf müdür beyle beraber Bakü'ye gidiyoruz, sen de gel" dediler. Hemen eve gidip, annemden izin istedim. Bu kadar uzak bir yere gitmek istediğim için annem çok kırıldı. "Ne yapalım, biz cahiliz. Sen daha iyi bilirsin" dedi gücünerek. Ben de bunu tasdik gibi kabul ettim, okula dönerek arkadaşlarımla onlarla Bakü'ye gideceğimi söyledim. Ancak bütün sınıf gitmeye hazırlanırken birçoğu gelmekten vazgeçti.

Kala kala beş öğrenci bir de Türkçe hocamız Sarıklı Vehbi Efendi kaldı. Kimya şubesinden bir ben vardım. Sınıf arkadaşım Nadide, benden bir sınıf küçük Hacer, Rabia, bir de bizim okuldan mezun Seniye isminde bir hanım ve Sarıklı Hoca... Küçük kafilemiz altı kişiden ibaretti! Ancak verdiğimiz fire bu kadarla da kalmadı. O günlerde Karadeniz'de öyle korkunç bir fırtına koptu ki, 10 vapur battı. Zonguldak'ın önünde dört gün sallandıktan sonra limana girebildik. Seniye öyle korkmuştu ki, inip İstanbul'a döndü.

Biz, geriye kalan beş kişi Batum'a gittik. Güya bizi vapurdan karşılayıp, Azerbaycan Sefaretine götürecektik, ilgilenecektik. Ama Batum'a

vardığımızda hiç kimsenin gelmediğini gördük. Sefareti binbir güçlükle kendimiz bulduk. Azerbaycan Sefirinin yanına gittik, bize bakıp "Men öziim bunların kaazlarını kayıraram, akşam Hikmet Bey'le giderler" dedi. Sonraları anladık ki sefir, "ben bunların evraklarını inceleyim" dermiş... Akşamüstü Hikmet Bey geldi. Oradaki İslam Mektebi Müdürü imiş. Onun arkasına takılıp hiç bilmediğimiz bir şehirde, geceyarısı yola koyulduk. Evlerine vardığımızda derin bir soluk aldık. Hikmet Bey'in eşi Leman, İstanbullu bir hanım idi. Bizi buyur ettikleri odada semaver kaynıyordu, ev sıcaktı. Duvarlar Hisarların resimleri ile süslüydü. Sükunete ermiştik. Çar ordusunun Miralay'ı olan bir konuk-

Mustafa Kemal'in adam kol ve beden hareketleriyle yazı şeklinde yazılan Kız Öğretmen Okulu öğrencileri, 1923.

Adana'yı Coşturan 48 Saat

Taha Toros

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Atatürk Adana'ya ilk kez 15 Mart 1923'te gelir. İki gün süren bu gezisi sırasında yirmiden fazla ziyarette bulunur. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra onun en renkli konuşmalarını Adanalılar dinler.

Atatürk'le eşini, Adana'da çok duygulandıran bir kültür yuvası -o zamanki adı (Darülmuaallimat) olan- Kız Öğretmen Okulu oldu. Atatürk'le eşini genç kızlar çöşku ile karşıladılar. Buketler sundular.

Atatürk, okul müdüresi Remziye Hanım'ın odasında kısa bir dinlenmeden sonra, müsamereler salonuna geçti. Öğrenciler evvela (Adana Kız Öğretmen Okulu Marşı) nı söylediler. Arkasından okul müdüresi Remziye Hanım, yetenekli bir hitabet gücü ile Atatürk'le eşine karşı, özdele şu konuşmayı yaptı:

"Muhterem Hanımefendi, Muhterem Paşamız: Bir zamanlar yabancı bayraklar altında ağlayan, cefa çeken, muhacir olan Adana bugün çektiği bütün üzüntüleri ve kahırları unuttu.

Onu, koparıldığı Anayurduna kavuşturmuş aziz baş, şimdi Adana'nın çileleri dolan halkının arasında... Bu öyle bir mutluluktur ki kara günlerin kara yaralarına şifa verecek. Özellikle biz, bu dertli ovanın dertli yavrularına bilim ve erdemlik vermekle görevli irfan askerlerine muhterem Paşamızla, muhterem Eşleriyle bir çatı altında yaşadığımız bu günü, bayramlarımızın en değerlisi sayıyoruz.

Paşamız, siz, bu gün Türklerin o kadar kalbinde, o kadar beyininde, tüm kutsallıkları içeren en üstün duygular içinde, öylesine sonsuz bir hükümlanlık sürüyorsunuz ki... Tarih paha biçilmeyecek kadar süslü tahtlarda oturan, adları ışıktan bir kuşak gibi bütün dünyayı saran, çok ünlü başbuğları tanımaktadır. Fakat bunlar, bir ulusun kalbinde taht kurup oturmuş kişiler değildir. Tarihlerin yazmadığı, o gönüller sultanı siz oldunuz paşam. Kalplerde kurulan bu sayılı koltuk, sizin hakkınızdır Paşam.

Dört sene önce kararın Türk Bayrağını şafaklara kavuşturmuş dehanızın doğal hakkıdır. Paşam; Tüm Türk'ün boynundaki zinciri koparıp zafer tacını başına takan ellerinize sonsuz şükranlar borçluyuz. O şükranlar ki, kurtarıcı elleriniz, Akdeniz'i gösterdiği gün binlerce Türk anasına, bağrımdan koparttığı hediyeleri seve seve verirdi. Bugün öteki elinizle başka bir cephelyi işaret ediyorsunuz. Ve (Cehaleti bağnazlığı, yıkınız!) diyorsunuz, Emin olunuz Paşam, Akdeniz'e ulaşmak için

Atatürk'ün eşi Latife Hanım'ın Remziye Hisar'a teşekkür mektubu.

geçtiği yollara binlerce yavrularını gömen anneler bu yeni açtığınız, daha çetin savaşta da yine azimli, inançlı evlatlarını verecektir. Ölüm ve kan fışkıran savunma volkanının mermilerini sırtında taşıyan Türk kadını, bu kez de azimli, imanlı yavrularını verecektir.

İşte biz, Adana'nın kadın öğretmenleri, bu yeni savaşın candan gönüllüleri; huzurunuzda söz veriyoruz. Kayalar ellerimizi parçalasa, fırtınalar gözlerimizi dumanla doldursa, biz yine açtığınız yolda, gösterdiğiniz hedefe koşacağız ve dönmeyeceğiz Paşam, dönmeyeceğiz.

Gülmez sabahın yıldızı altında doğunca,
Binlerce şehit annesinin yaşları dindi-
Hürmet!

Hürmet sana! Yaşlar kurutan şanlı teselli,
Hürmet sana... Türk ellerinin hakta Kemal'i."

Okul müdüresinden sonra öğrenciler tarafından sportif gösteriler yapıldı. O güne kadar hiç görülmemiş bir düzenleme ile, vücut ve kol hareketleri ile; öğrenciler tarafından (Mustafa Kemal) in adı, canlı olarak yansıtıldı.

Bu sırada Mustafa Kemal Marşı okundu ve dakikalarca alkışlandı. Gerek Müdüre Remziye Hanım'ın Atatürk'e hitabesi, gerek büyük bir artistik yeteneği ile öğretmen Fahriye Hanım'ın söylediği monolog, Atatürk'ü çok duygulandırdı ve sevindirdi. Atatürk ile eşi büyük memnurlukla okuldan ayrılırken kendilerine, öğretmenler tarafından, çiçeklerle donatılmış birer mihür armağan edildi. Bu mihürde (Adana öğretmenlerinin Büyük Kurtarıcıya bir hatıra armağanı) cümlesi yazılıydı.

Kaynak: Toros, T., Atatürk'ün Adana Ziyaretleri, Adana, 1981, s. 24-28.

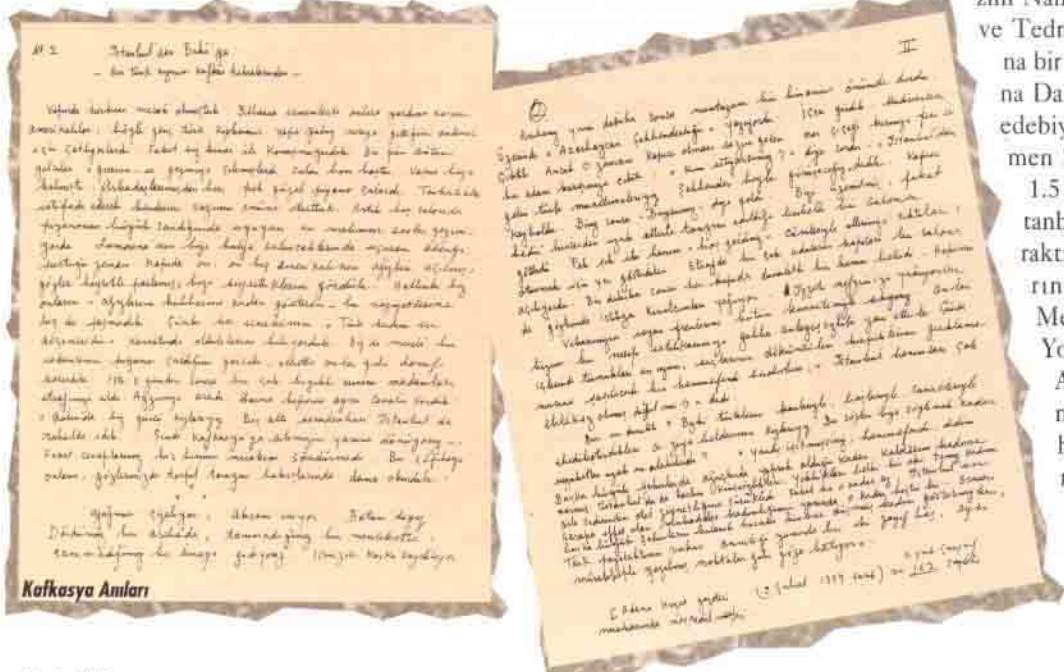
ları, gayet düzgün bir Türkçe ile "Bana bundan birkaç yıl önce, iyi aile kızlarından Türk hanımları gelecek, burada öğretmenlik yapacak deselerdi inanmazdım. Şimdi sizleri gördükten sonra şuna kesinlikle inandım ki bu memleket hiçbir zaman batmayacaktır" dedi. Hepimiz gururlandık tabii... Aslında bizimki gerçekten büyük bir maceraydı. Çünkü harbin tam ortasına düşmüştük. O sırada Kafkasya'ya bir yandan Denikin Orduları, bir yandan Ermeniler yürüyordu. Zaten bu tehlikeleri öğrenince birçok kişi çaymış, bir biz kalmışız giden. Batum'dan Bakü'ye üç gün üç gece tren yolculuğundan sonra vardık. Onlar Bakilerlerdi. Bakü'deki kız mektebine gideceğiz ya, arabacılar dilimizden anlamıyorlar. Neyse, bir tanesi dedi ki, "Men özüm başa düşmüşem. Men kabaktan giderim, sen daldan gel". Nereye gideceğimizi anlamadan, iki arabaya ayrıldık. Sonradan öğrendik ki "kabak" ön, "dal" da arka demekmiş! Onca emekle gittiğimiz Bakü'de hiç de hoş karşılanmadık. Meğer bize ihtiyaç yokmuş, ama bunu neden sonra söylüyorlardı! Maarif Vekili'nin yanına çıkarıldığımızda bize söylediği şu oldu: "Men özüm özür dilerim ki, men özüm Ezerbeycan lehçesi ile danışırım. Siz Kafkas'ta hiç zat yoktur sanmayın. Kafkas'ta yahşi pidagoglarımız, yahşi piskaloglarımız vardır." Tüm bu Kafkas methiyesinden şu sonuç çıkıyordu ki, Bakü'de kalmamızı gerektiren bir şey yoktu... Kendesap'a gitmemiz gerekiyordu. Aradan 20 gün geçmişti ki bir haber geldi. Maarif Vekili bizlerden bi-

rini ders verirken dinlemek istemiş. Darümuallimin de yani Erkek Öğretmen Okulu'nda erkek talebelere ben ders verecektim. Bu benim ilk hocalığım olacaktı. Yabancıların önündeydim, başarımla aslında memleketimin başarısı olacaktı. O derste Çanakkale Zaferi'ni anlattım. Dersten çıkınca Maarif Vekili gelip elimi sıktı, tebrik etti. Bakü'de kalmamıza da bu ders üzerine karar verildi. Ancak Kız Muallim Mektebi'nin faaliyet göreceği bina, Azerbaycanlı bir milyarder olan Zeynel Abidin Tagiyef'inmiş. Binayı Tagiyef'ten usulüne uygun biçimde istemek işi bize düşüyordu. Bu amaçla Tagiyef'in evinde bir yemeğe davet edildik. Hayatımda ilk lüks cemiyet hayatına o gün girdim. Muazzam bir saraydaydık. Merdivenlerde beyaz eldivenli uşaklar, altın kenarlı tabaklarda sunulan yemekler, kış ortasında dondurmalar, şaşkına dönmüştük... Bense, bu ihtişamin ortasında

"Arkamdaki paltoyu çıkardığımda, içinin astarsız olduğunu görecekler" diye huzursuzlanıyordum. Öylesine yoksulduk! Yemekten sonra kalkıp bir konuşma yaptım, 'Tagiyef'i duygulandırıcı sözler söyledim. Sonunda binalarını kız mektebine bağışladı. Fakat, orada ders vermek ne yazık ki nasip olmadı, 1920'de Rus ordusu Bakü'ye girerek Azerbaycan'ın istiklaline son verdi.

Tagiyef'in davetinin benim için ayrı bir anlamı da vardır. O akşamki davetliler arasında bulunan Doktor Reşit Süreyya Gürsey, konuşmamdan sonra gelip beni tebrik etmişti. Böyle başlayan arkadaşlığımız ilerledi ve 18 Mart 1920'de Çanakkale Zaferi'nin yıldönümüne denk getirerek nişanlandık. 20 Nisan'da da evlendik. Sonra da İstanbul'a döndük. Anadolu Hareketi gelişmişti. Bir yıl sonra Feza doğdu. Sanırım 1. İnönü Zaferi'nden sonra idi. Kız Muallim Mektebinden hocam olan Kazım Nami Bey Anadolu'ya geçmiş ve Tedrisat Müdürü olmuştu. Bana bir mektup yazdı, "Seni Adana Darümuallima tına müdür ve edebiyat hocası tayin ettim, hemen hareket et" diyordu. Feza 1.5 yaşına gelmişti. Onu İstanbul'da annemle ablama bıraktım. Bizim Boğaz vapurlarından küçük bir vapurla Mersin'e doğru yola çıktım. Yolculuk tam 10 gün sürdü. Adana'ya gittim ki okul binası son derece bakımsız, harap bir bina. Camları kırık, eşyası, hatta sobası bile yok... Türkçe hocası Şaziment Hanım'dan başka öğretmen yoktu. Matematik dersi vere-

Kafkasya Anıları

Sorbonne, Genel Fizik 1929

cek kimse bulamadıkları için bu dersin öğretmenliğini de ben üstlendim. Böylece iki sınıfla tedrisata başladık. İkinci gurbetim Adana oldu. Hem çocuğumun hasreti, hem her gün postayı beklemek vardı. Bunlara bir de mali sıkıntı eklenmişti. O sıralarda mektepler Muhasebe-i Hususi'ye bağlıydı. Yani umumi maaşa tabi değildik. Maaş almak için hasat mevsimini beklemek gerekiyordu. O süre zarfında kapıcının lütfuna kaldık. Bakkaldan bize aldığı veresiye ile yaşayabiliyorduk. Sonra günün birinde mektep leyliye çevrildi. Bir erkek müdür tayin edildi. Ben de müdür muavini olarak vazifelendirildim. Tatile kadar bu şekilde çalıştık. Tatilde Doktor (Reşit Süreyya Bey' e doktor derdim) rapor alarak tedavi için diye Paris'e gitti. Oradan bana mektuplar yazarak ısrarla gelmemi, orada ilim yapmanın mümkün olduğunu, beraberce çalışarak bilim dünyasına isim bırakacağımızı ısrarla yazdı. Ben de istifa ederek Paris'e gittim. Bütün amacım fen alanında Türkiye'nin ismini dünyaya duyurmaktı. Sanki bu alandaki eksikliği ben kapatacaktım. Kimya ve fiziği çok önemli görüyordum. Özellikle kimyayı... Kimyanın hazırladıkları olmasa, fizikteki gelişmelerin de olamayacağına inanıyordum.

Bu inançla ve biraz da meçhulü arama dürtüsüyle ömrümü kolayca oradan oraya savuruverdim.

Fransa'da eğitim başlangıçta çok zor oldu. Şöyle ki, Fransa'da Mathématique Spéciale adı verilen bir eğitim vardı. Yüksek okullara gidenler

liseden mezun olmadan önce iki sene Mathématique Spéciale yaparlardı. Onu yaptıkları için iki senede dört sertifika alarak üniversitede tahsillerini, lisanslarını kolayca bitirirlerdi.

İki sene de Mathématique Général okunur, ancak ondan sonra fizik ve kimya biraz daha kolay hale gelirdi. Fizik ve

kimyada sürekli burada öğretilen formüller karşımıza çıkardı. Ben bunların hiçbirini yapmadığımdan bütün bu eksikleri kendi kendime halletmeye çalıştım ve çok zorluk çektim.

Esas amacım hep kimya okumak oldu. Bu amaç hiçbir zaman zaafa uğramadı. Sorbonne'da o yıllarda çok tanınmış hocalar vardı. Langevin gibi, Madam Curie gibi. Onların derslerini izlemek onları tanımış olmak bana çektiğim bütün zahmetleri unutturuyordu. Sorbonne'da birçok şey beni şaşırtıyordu. Hoca kürsüye çıktığında talebe ayağa kalkmaz, beğendikleri hocayı alkışlar, beğenmediklerine ayak sürüp bağırırlardı. Dersleri dinlerken kağıttan uçak yapıp birbirlerinin kafasına atarlardı. Yalnız bunu her hocaya yapmazlardı. Sözelimi Madam Curie'nin dersinde tüm öğrenciler çok sessiz ve hürmetkârdılar. Laboratuvar-

İ.T.Ü Kimya Fakültesi Analitik Kimya Kürsüsü Profesörü Dr. Remziye Hisar'ın Yayınları

(Taha Toros'un Özel Arşivinden)

Neşriyatım: Doktora Tezi. Contribution à l'étude des acides métaphosphoriques et de leurs sels. Paris 1933 (Matbu 63 sayfa).

a) Araştırmalar. I. Memleketimiz nebatları üzerinde çalışmalar

1) Estar reçinesi üzerine (Şazile Edesen ile) Kimya Anali. 1938. Cilt 3 No. 18

2) Türkiye meyve ve sebzelelerinde C vitamini miktar tayinleri Türk İjnen ve Biyoloji Dergisi. 1946. Cilt 6. sf. 73.

3) Latirizm. Anamur burçaklarının zehirliliği hk. Türkiye I. ve Biol. Derg. Cilt 9 sf. 1.

4) Parietaria Officialis üzerinde araştırmalar. Yapıkan otunun antiidiabetik tesirinin incelenmesi. I. ve Biol. Der. 1951 Cilt II. sf. 72

5) Mahlep tanelerinin incelenmesi Halk arasında antiidiabetik ve antiarizmik tesiri olduğu sanılan tanelerin ve mahlep yağının incelenmesi.

6) Silvan civarında yetişen ve cilt üzerinde yakıcı tesiri görülen Babink kökü üzerinde incelemeler I. ve Biol. dergisi ve Bull. Soc. Ch. de France

b) Metafosfat Kimyası üzerinde araştırmalar. Bu mevzu üzerindeki çalışmalardan birkaçı İst. Üniv. Fen Fak. mecmuasında, birkaçı Bull. of. Tech. Univ. de yayınlanmış aşağıda referansları verilen ekseri de Bulletin de la Société Chimique de France'da neşrolanmıştır.

1) Sur une nouvelle méthode de préparation du métaph. de Sodium. Bull. Soc. 1951, sf. 806

2) Sur l'évolution thermique du sel de Madrell. Bull. Soc. ch. 1951: sf. 881

3) Sur la décomposition thermique des halogénures alcalins Bull. Soc. Ch. 1952 sf. 308

4) Sur le passage de l'hypophos. Bull. Soc. Ch. 1953 sf. 47

5) Sur la préparation de pyro neutre par deux procédés différents.

6) Sur l'isolement d'un composé crist. très vésciant à partir des racines de Babink.

7) Sur l'identification des cristaux de Babink (Paris. Institut de Biol. Phys. Ch. den R. Wellf ile beraber)

8) Sur le mécanisme de la décomposition thermique de NaF.

9) Sur la décomposition thermique des halogénures alcaline et alcalinoterreux. Bull. Soc. Ch. 1955 sf. 916.

10) Sur la décomposition thermique des sels de Na de quelques acides oxygénés. Bull. Soc. Ch. 1956 sf. 1259

11) Sur la décomposition thermique du Chromate de Na. Bull. Soc. Ch. sf. 158

12) Sur la décomposition thermique de Quelques sels. Bull. Soc. Ch. 1959 sf. 162

13) Sur la vitesse de formation du pyropho. neutre a partir du Na3 PO4+NaPO3 Bull. Soc. Ch. 1961 sf. 228

14) Utilisation du métaphosphate de Na dans l'identification des sels d'or Bull. Soc. Ch. 1962 sf. 932

15) Sur l'évolution thermique de quelques argiles sous l'action du métaphosphate Bull. Soc. Ch. 1963 su. 33

16) Etude de l'influence de la nature des sels d'ammonium sur la préparation thermique des métaphosphates. Bull. Soc. Chim. 1971. 3385

c. Kitaplar a) Tercümler

1) Toksikoloji Notları, Fonces-Diacon'dan kısıtlanmış tercüme 1945. İstanbul, Maarif Basımevi 157 sayfa

2) Mufassal Fiziki Kimya Cilt. I Kinetik Nazariye, MC. C Lewis'den tercüme. Ankara, Maarif Matbaası 1942 500 sayfa

3) Beynin kimyası Dr. P. Chauchart'dan tercüme. (1945 de basılmak üzere üniversite kitapevi tarafından tercüme ettirilmiş fakat baskısı tamamlanmamıştır). 100 sayfa

b) Ders Kitapları

1) Metal kimyası dersleri I. ci bölüm. Teknik Üniversite Matbaası 1962. 100 sayfa

2) Metal kimyası II. Bölüm I-III grup metalleri Teknik Üniversitesi Matbaası, 1964. 280 sayfa

3) Anorganik Kalitatif Analize Giriş 1969 (I.T.Ü. Kütüphanesi sayı 762)

Diğer konularda
Bir Kadın Sesi (Şiirler) 1964.

lar çok iyi organize edilmişti. Her laboratuvarında bir asistan vardı ve rahatlıkla 20'yi aşkın öğrenciyi idare ederdi, çünkü elimizde föyler olurdu. Bu föylerde yapılacak işler ayrıntılı bir şekilde yazılıyordu. Numuneler numaralıydı. Aynı talebe verilmirdi. Kendimiz gider, 5 numaralı şişeden alırdık. Kimse de birbirine bunda ne var diye sormazdı. Herkes orada öğrenmek için bulunuyordu, birilerini aldatmak için değil! Umumi kimya laboratuvarını, tıbbi kimya laboratuvarlarını yaptım. Tıbbi kimya laboratuvarlarında yalnız kantitatif analiz vardı. Biyokimya laboratuvarına da kendi merakımdan gitmiştim. Enstitü Pasteur'deydi ve çok iyi tanzim edilmiş bir laboratuvardı. Pratik çok ilginçti. Muhtelif sebzelere cisimleri tecrit ederdik, ölçerdik. Hatta hiç unutmam, kanında molibden aramak için sümüklüböceğin kalbine iğne batırmak gerekince çok üzül müştüm. Böylece Biyokimya Sertifikasını da aldım. Kimyanın dalları arasında en çok ilgimi çeken, biyokimya oldu. Sorbonne'daki eğitimimin ikinci yılında Maarif Vekaletimizin verdiği burstan yararlanarak yarım maaşla yardımcı talebe oldum. Üçüncü senesinde tam maaşla talebeliğe alındım. O zaman da, ablam Feza ile Paris'e gelerek çocuklarımla ilgilendi. Ben de kendimi tamamen derslerime verebildim. Ancak doktora başlamak istediğimde bur-

sum kesildi. Beni yurda çağırıp Erenköy Lisesi'ne kimya hocası olarak tayin ettiler. Buna hiç gerek olmadığını yurda dönünce anladım. Çünkü lisenin kadrosu tamamıydı. Orada ders verip, maaşımı almak için açık kadrosu bulunan Çapa'daki Darülmuallimata gidiyordum. Yani beni sırf inatla getirdiler. Bursumu kesip, beni çağırıldıklarına çok üzülüyordum. Bu arada Maarif Vekili Cemil Hüsnü ile kavga ettim. Beni çağırıştı. "Sizi tekrar Avrupa'ya göndereceğiz ama doktora yapmanız için değil. Sizi mektep müdürü yapmak istiyoruz", dedi. Ben de "Ben bunu istemiyorum. Müdürlük yaptım ama etrafımda sempati uyandıramadım. Onun için doktora yapmazsam, müdürlük yapmak üzere gitmek istemem" dedim. Böyle cevap verince Vekil Bey bana çok kızdı. "Zaten karşımda bu şekilde konuşana ben de müdürlük vermem" dedi. Cevabım, "Çok iyi edersiniz" oldu, çantamı sallayarak çıktım. Maarif Vekilini böylece son derece kızdırmış oldum! Doktoranın ne olduğunun farkında bile değildim. Fen laboratuvarının ne olduğu, araştırmanın değeri hakkında bir fikri yoktu. O günlerde Avrupa'da doktora yapan kimyacılarımız olmadığı gibi, devlet bu konuda burs da vermiyordu. Zaten Sorbonne'dan benden önce mezun olan Türk öğrenci sadece Osman Hamdi Bey'dir. Devlet lisansı yapmıştır, buna jeoloji de dahildir. Devam sertifikası alan bile "Sorbonne mezunuyum" dediğinden bu konuda epeyce yanlış malumat vardır.

Erenköy Lisesi'ne böyle tayin oldum, hem de nasıl tayin! Ben müdürlük istemedim ya, Cemil Hüsnü Bey beni üçüncü muavin olarak atadı. Üçüncü muavinin vazifesi de ne biliyor musunuz? Defterleri açıp adı, anasının adı, babasının adı, hamamda odun var mı

buna benzer şeyleri kaydetmek. Bursumu sürtmek için beni buna mahkum etti. Sonra bir gün gazetede "Zonguldak'taki Maden Mühendis Mektebinde bir kimya hocası aranıyor" diye bir ilan okudum. Bunun üzerine Maarif Vekili ne yaparsa yapsın, ben buna gene de bir mektup yazacağım dedim. Acı bir mektup yazarak, "Ben bu tahsili Devlet parası ile yaptım ve senelerce bu paraları aldım. Şimdi bulunduğum bu üçüncü muavinlikte ilimle hiç alakası olmayan idari vazifeler görüyorum. Beni müdürlük yerine muavinliğe koymakla gururunuz kafi derecede tatmin edilmiştir zannederim. Bu müsaadeyi esirgemeniz, Zonguldak'taki Maden Mühendisliği Mektebinde hiç olmazsa bu tahsilden öğrendiklerimi başkalarına da nakledebileyim, bir faydam olsun." dedim.

Araya tatil girdi. İkmal imtihanları için okula gittiğimde, bir mektubum olduğunu gördüm. Bir aydır duruyormuş. Bir de açtım ki, ne göreyim! Mektup Maarif Vekili'nden geliyor. "Çok yanlış anlamışsınız, benim amacım memleketin sizden daha çok yararlanmasıydı. Zonguldak'a gidebilirsiniz, ama doktoranızı yapmak üzere Paris'e gidebilmeniz için gereken işlemleri hemen yaptırmaya hazırım" diyor. Hemen eve döndüm. Evde İstanbul Maarif Müdürlüğü'nden "Derhal gelin!" diyen bir telgraf beni bekliyor. Gittim, "Vekilin yazdığı mektuba cevap vermemişsiniz." dediler. Haberim olmadığını söyledim. Cemil Hüsnü Bey ertesi gün İstanbul'a geliyormuş. Beni de görmek istermiş. Gittim, görüştük. İlk sorusu "Remziye Hanım, benim hakkımda ne düşündünüz?" oldu. "Ama samimi söyleyin" deyince, ben de "Vekil Bey otoritesini hissettirmekten çok hoşlanıyor, bir de müspet ilimden hiç anlamıyor diye düşündüm" dedim. Bana yaptığını telafi

Feza Mektebi, 1943.

etmek istediğini, oğlum Feza'yı Galatasaray'a yazdırarak ilk adımı atacağını söyledi. Feza'nın Galatasaray'a girmesi böyle mümkün oldu, yoksa parasal açıdan böyle bir yükü taşımama imkan yoktu. Feza'nın Galatasaray'a yatılı gi-

deceğini öğrenince evdekiler kıyameti kopardı tabii. Aslında yatılı okumayı Feza da hiç sevmemi ama baktım evde ziyan olacak, mecburen gönderdim. Başka çare yoktu. Ben de Deha ile beraber, 1930 yılında bu kez doktora yapmak üzere tekrar Paris'e gittim. Deha'yı yanımda götürmek için de çok uğraştım. Deha 1924 doğumlu, o sıra altı yaşındaydı. Eşimden boşanmışım. Onun izni olmadan kızı-

mı yurtdışına çıkaramıyordum. Vali muavinine çıktım, çocuğun velayetinin bende olduğunu, Reşit Beyin adresini bulamadığımı anlattım. Sorumluluğu üzerine alarak, şifahi emir verdi. Böylece pasaportum imzalandı.

Bu ikinci devrede kardeşim Mihri'yi getirttim. Paris'te doktora yaparken Mihri, Deha ve ben birlikte yaşıyorduk. Tez hocam Mösyö Pascal ile çalışmaya başladık. Laboratuvara sabah yedi buçukta gider akşam yediye kadar kalırdım. Hademeler benden el aman demişti. Çünkü akşamüstü beş olunca laboratuvarında kimse kalmazdı. Tez hocam metafosfatlar üzerinde bir mevzu verdi bana. Bu mevzu maalesef hâlâ da halledilmemiştir. Metafosfatlar çok kompleks bir aile. Bir polimer ailesi. Bu

Bir İstanbul Hanmefendisiydi...

Süha Gürsey

Kayınvalidem çok yönlü bir insandı. Çok iyi bir kimyager olduğu herkesçe bilinen yönüdür. Daha az bilinen yönlerinin başında ise insanı bazen şaşırtacak kadar romantik oluşu gelir. O kadar romantik bir insanken, isteklerine ulaşabilmek için ne kadar azimli bir mücadele verdiğine birçok kereler bizzat şahit olmuşumdur. Hem sert bir hoca, hem iyi bir yetiştirici ve araştırmacı, evde de çok iyi bir ev hanımıydı. Reçellerini, hatta İkinci Dünya Savaşı yıllarında kremlerini kendi yapardı. Onunla, 40 sene beraber olduk. Asla geçimsiz değildi ama doğru bildiğini söylemekten çekinmezdi. Hıfzısıhha Enstitüsündeyken bizim folklorumuzdaki mahlep, ısırğan otu gibi bazı bitkilerden yapılan ilaçlarla ilgili araştırmaları oldu. Çalıştığı konular arasında bazı kökler yer alıyordu. Annesi de çok meraklıydı bu gibi şeylere. Ailede nesilden nesile geçen ilaçlar vardı. Büyük kayınvalide mahlepi döver, süte karıştırıp çocuklara içirmiş. Kayınvalidem Hıfzısıhha'da iken merak etmiş ve araştırmış. Gerçekten mahlebin anti raşitlik ve anti diyabetik etkisi olduğunu bulmuş. Annesinin başka bir ilacı da sabah erken saatte toplanan beyaz çam kurtlarının içleri çıkarılıp, şekerle dövülerek hazırlanan haplarmış. Bunun da ciğerlere iyi geldiğini söylerlerdi. Bu ilaçların gerçekten de yararlı olduğunu kayınvalidem araştırarak bulmuştu. Bir vakasını daha hatırlıyorum. Hıfzısıhha'dayken, Diyarba-

kir'dan gönderilen bir kökü denemek için koluna bağladığında başına gelenler... Silvan civarında yetişen ve cilt üzerinde yakıcı tesiri görülen Babink kökünün etkisini araştırmak için kendi koluna bağlamış. Sonra da bu kökün açtığı yatarlarla aylarca uğraştığını anlatırdı. Bunu bir araştırma olarak yayımlamıştı. Çok genç bir kızken Bakü'ye, Adana'ya gidişinden, yapılması gerektiği için yapılan şeyler olarak bahsedirdi. Kadın olarak bunların göze alınması gerektiğine, bu görevin de ona düştüğüne inanırdı. Adana'dan söz ederken, karanlık

kocaman bir okula gece vakti varışını heyecanlı bir öykü gibi anlatırdı. Adana'da kendini kabul ettirmesi de epey zaman almış. Tüm bu gidişlerinin başlangıcı çok ilginç. Son derece hürmetkâr, kimseye isyankâr olmayan bir kişi idi. Ama evlenmeyi o kadar istemiyormuş ki görücüye kendini iyice pasaklı hale getirip öyle çıkmış. Annesinin bu davranışından ötürü ona ne kadar kırıldığını anlatırdı. Bakü'ye giderken hayatını ilme adama kararındaymış. Ancak orada karşılaştığı Reşit Süreyya Bey onu evlenmeye ikna etmiş. Çok zıt karakterle-

re sahiptiler. Reşit Süreyya Bey hem şair, hem doktor, hem iyi bir öğretmen hem de bilime çok meraklı bir kişi idi. İkisi de çok parlak kişiliklere sahip insanlardı.

Aziz Nesin, Feza'ya bir gün "Edebiyata geçmeme sebep babanızdı" demişti. Kuleli'de öğrenci iken, Doktor, Nesin'in fizik hocasıymış. Aziz Bey'in o zamanlar en büyük amacı bilim adamı olmamış. Doktor, fiziği tüm öğrencilerine öylesine sevdirmiş. Bir gün Reşit Süreyya Bey sınıfta çok zor bir sınav yapmış. Sınıfın çoğu düşük notlar almış fakat Aziz Nesin'e hepsinden daha düşük bir not vermiş. Nesin, gidip nedenini sorduğunda da Reşit Bey şu cevabı vermiş: "Sen öbürlerinden daha iyi bir sınav verebileceğin için sana en düşük notu verdim." Aziz Bey de buna kırılıp kendini edebiyata vermiş. Yani yakın zamanda yitirdiğimiz büyük yazarımız Aziz Nesin'i aslında Remziye Hanım'ın eşine borçluyuz diyebiliriz şaka yollu!

Remziye Hisar'ın Paris'teki eğitimi gerçekten çok zor koşullarda geçmiş olmakla beraber, bu şartları yakınlıkla anlatmış hiç bir zaman duymadım. Doktora için Paris'e giderken, zamanın Maarif Vekili Cemil Hüsnü nasıl geçineceğini sorduğunda verdiği yanıt gülererek anlatırdı: "Kitaplara, yiyeceğe diğer zorunlu ihtiyaçlara pay ayırdım yarım bursla geçinebileceğimi sanıyorum" demiş. Cemil Bey yarı müstehzi sormuş, "Peki, neyle giyineceksiniz Remziye hanım?" O da, "Ben giyinmiyorum örtünüyorum" demiş. Onun hikayesi aslında hem bir "Çalılıkuşu" hem bir "Ateşten Gömlek" hikayesidir. Şimdiki kuşakların çok şey öğrenebileceği bir öykü...

polimerlik derecesinin ne olduğu belli değil. Önce 6 sanılmıştır. 6 tane metafosfat bir araya gelip bir polimer yapıyor. Fakat teknik ilerledikçe, molekül vezinleri ölçüldükçe bunların milyonlara varan, şartlara göre değişen polimerler olduğu anlaşıldı. Orada üç sene çalıştım. Sonra doktoramın bitmesine üç ay kalmıştı ki, tekrar maaşımı kestiler ve "Kafidir tahsiliniz dönün" dediler. Sebep de çok komikti. Yüksek Tedrisat Müdürü de vaktiyle Sorbonne'a gitmiş. Orada dersleri takip edememiş, Marsilya'da lisansını yapmış, dönmüş. "Ben yapamadım, bu kadın iki çocuğuyla Sorbonne'da doktora yapıyor" diye öfkelenmiş olmalı. 27 sene gibi uzun bir süre doçent kalmamın sebeplerinden biri bu bey, ikincisi o zamanki Maarif Müsteşarıdır. Müsteşarın hanımı sınıf arkadaşımды. Herhalde beni çekememiş olmalı ki, eşine de etki etti. Hayatımın her devresinde, işte böyle şahsi üzüntüler ve kıskançlıklardan çok çektim. Doktoram Erenköy Lisesi'nde hocalığa atanışından sonra ikinci defa böyle kesintiye uğrayınca, eski matematik hocam Sivas mebusu Rahmi Bey, Reşit Galip Bey'e durumu anlatmış. Reşit Galip de "Getir bu hanımın dosyasını" demiş. Bir de bakmış dosyamda sertifikaların hepsi en iyi derecelerle alınmış. "Böyle bir şeyi nasıl yaparsınız?" diyerek hemen emir vermiş. Maaşım tekrar bağlandı. O zamana kadar da harcırahı idare ederek yaşadık. Sonra

imtihan günü geldi çattı. Fransa'da doktora almak için o zamanlar iki tez ya da iki tecrübi tez vermek, veya bir tecrübi tez, bir de teorik kısım hazırlamak gerekiyordu. Ben birinci tez olarak elektrolitler teorisini hazırladım. İkinci olarak ta kendi tecrübe ettiğim tezim vardı. Böylece imtihana girdim. Jürinin karar vermesi normalde 5 dakika sürerken, 10 dakika geçti, 15 dakika geçti çıkmıyorlar. "Eyvah" dedim "reddedildi". 20 dakika sonra geldiler. Mösyö Pascal "Biraz geciktik, çünkü madam Reşit'in meziyetlerini jüri azalarına anlatmak uzun sürdü" dedi. Sonra da beni öylesine övdü ki, yerin dibine geçtim. Ondan sonra jürinin özel mansiyonunu aldığımı söyledi. Bu da çok nadir verilen bir derecedir. Jüri böylece tebrik etti ve doktorayı geçtik. Deha'yı da hasta ve ateşli bir halde Mihri'ye bırakıp gitmiştim. Döndükten az sonra kapı çalındı, kasketli, gayet şık bir çiçekçi, elinde kocaman bir kutu içinde gayet güzel güllerle kapıda duruyordu. Mösyö Pascal'ın hanımının bir inceliğiymiş bu da. Bu uzun ve zahmetli doktora macerası da böylece bitti.

Tezimi tamamladıktan sonra doçent adayı olarak yurda döndüm. O tarihte Darülfünun kapatılmış, İstanbul Üniversitesi açılmıştı. 1933'den 1936'ya kadar genel kimya ve fiziko kimya doçentliği yaptım. Daha sonra Ankara'da Hıfzısıhha müessesesine Farmakodinami şubesi Hayati Kimya Mütahassısı olarak atandım. Üniversitede doçentliğe başladığım yıllarda Alman profesörlerin büyük yetkileri vardı. Bizi açıkça kullanıyorlardı. Karşı çıktığımızda doçentliğimiz iptal edilebiliyordu. Hıfzısıhha'ya da bu sebeple geçtim. Ancak orada da beklediğim araştırma ortamını bulamadım. 1947'de İstanbul Teknik Üniversitesi Makine ve Kimya Fakültelerinde Kimya Doçentliği'ne başladım. 1959 yılında profesör oldum. 1973'de de emekliye ayrıldım.

Mücadeleyle dolu geçen bu yıllarımda memleketimiz de birçok harp yaşadı. Düşmanlar yurdumuzda serbestçe dolaşırken, biz kendi topraklarımızda esir gibiydik. İstiklalini nasıl kazanıldığını o günleri yaşayan bizler çok iyi biliyoruz. 1909'da Üsküp'ten yurda dönüşümüzde Anadolu'da mısır koçanını öğütüp un elde ettiklerini, ekmeklerini bu undan yaptıklarını duyardık. O güçlükler aşıldı, Kurtuluş Savaşı'nın yarattığı

ekonomik zorlukların üstesinden gelindi. Bunlar hep kadın-erkek topyekün çalışarak başarıldı.

Mütareke yılları, biz kadınların meslek seçiminde fazla şanslı olmadığı yıllardı. Bizim kuşağın okuma tutkusu, tarihimizin bu mücadeleli günleri bilindiğinde anlaşılabilir ancak. Kadınların sadece öğretmenlik yapabildiği gençlik günlerime dönüp baktığımda ne çok yol aldığımızı daha iyi görüyorum. "Bir Kadın Sesi" ni tarihin içinden duyabilmek için, bu sesi iyi dinlemek gerekiyor. Belki bu ses, başarıya ulaşmak için hâlâ erkeklerden daha fazla çalışması gereken hemcinslerime yol gösterici olur!...

*Bu yazının
hazırlanmasındaki
katkıları için
Sn. Ali Alpar'a,
Sn. Saha Gürsey'e,
özel arşivini bize açan
Sn. Taha Toros'a
ve öğrencisi
Sn. Kayacan Kayan'a
teşekkür ederiz.*

Fusun Oralalp

Kaynaklar
Girgin, S.A., "Mesleklerin İki Olan Kadınlarımız: İki Kadın Kimyacı
Renzilye Hisar", Hayat Mecmuası.
Hisar, R., "İstanbul'dan Bakı'ya - Bir Türk Kızının Kafkas Hatıralarından".
Toros, T., "Atatürk'ün Adana Seyahatleri", Adana, 1981.
Toros, T., "Özel Arşiv Belgeleri".

